

השלטון העות'מאני בטריפולי מנקודת-ראותו של מרדכי הכהן

הרווי גולדברג

מבוא

מרדכי הכהן נולד בטריפולי בשנת 1856 ומת בבנגאזי ב־1929. החינוך המוקדם שקיבל היה במידה רבה דומה לזה שקיבל כל ילד יהודי בטריפולי. הוא לא נמנה עם המיעוט הנבחר של ילדי־סוחרים יהודים עשירים שזכו למורים פרטיים לשפות אירופיות. את ידיעותיו בשפות אירופיות ואת השכלתו הכללית רכש כאוטודידאקט.

הכהן היה מלמד דרדקי ואחר־כך רוכל־נודד, ותוך כדי עיסוקו נפגש עם הקהילות היהודיות בג'בל נפוסה ובערים אחרות בתוככי טריפוליטאניה. מאוחר יותר הוא שימש מורשה ואחר־כך 'מוכר טענות לאחד מצדדי בעל הריב'. לדבריו, פעילויות אלו פרנסוהו והותירו לו פנאי לכתיבה ולמחקר. חיבורו העיקרי הוא הספר 'הגיד מרדכי', העוסק בהיסטוריה, במוסדות ובמנהגים של יהדות לוב, על רקע ההיסטוריה הכללית של ארץ זו.

חלקי הספר שונים זה מזה, מבחינת העניין שעשויים למצוא בהם חוקרים בתחומים שונים: היסטוריונים, אנתרופולוגים וכיוצ"ב. דיונו בתקופה העתיקה מבוסס בעיקר על ציטוט מקורות אחרים ואינו מוסיף לידיעותינו עליה. הפרקים המתארים את מנהגי היהודים בטריפולי תורגמו לאיטלקית בידי מ' מורנו ויצאו לאור במסגרת פרסומי משרד המושבות האיטלקי (בנגאזי? 1924).¹ תיאור חייהם של היהודים הכפריים בפנים הארץ. הגיע לידיעת הציבור באמצעות המסנן של כתבי נחום סלושץ. להלן אדון בחלק מהחומר של הכהן העוסק בשלטון התורכי בלוב, תוך שימת דגש על הקהילה היהודית. פרקים 40-65 בספר עוסקים בטריפולי תחת הכיבוש העות'מאני (בשנים 1835-1911), מהם פרקים רבים הדנים במרד השבטים או בנושאים חברתיים ופוליטיים שונים. בדיונו בקהילה היהודית ממקם המחבר את המאורעות הקשורים ביהודים במסגרת ההתפתחויות שחלו בחברה בכללותה. בחיבורו הסתייע הכהן במקורות ערביים ועבריים שונים וכן בראיונות עם זקנים שהיו עדים למאורעות; כמו כן הסתייע בעדותו שלו עצמו על מאורעות שהשתתף בהם במחצית השנייה של המאה ה־19.

M.M. Moreno, Mardocheo Cohen: *Usi, costumi e istituti degli Ebrei libici*; Fascicolo 1
I, religione e magia, feste e cerimonie, vita e morte, Bengasi 1924

השלטון העות'מאני בטריפולי

הפאשות התורכיים (באמצע המאה ה-19 ואילך) נקטו קור־פעולה לא־מתוכנן ולא־עקבי, לעתים מחמיר ולעתים רך, כלפי האוכלוסים שתחת שלטונם. היד הקשה באה לידי ביטוי בכפייתן של נורמות כספיות ומינהליות, ואלו המדיניות הרכה נבעה מחשש למרידה. ידיעת האוכלוסיה הטריפוליטנית, המבנה החברתי שלה וגישותיה היא איפוא תנאי הכרחי להבנת הנסיוגות התורכיים להנהיג רפורמות במחוז זה.

אולם החיבורים האירופיים הרווחים על טריפולי במאה ה-19 אינם מבהירים את התמונה אלא מנסחים מספר הכללות מעורפלות. אטורה רוסי, המונה את חידושי הטכנולוגיה וחלק מהרפורמות המינהליות שהנהיגו המושלים התורכיים, מסכם במלים אלה את התקופה:

אולם העיר נשארה במשך 76 שנים כפופה לעות'מאנים, תנאי־הקיום של האוכלוסיה המקומית לא השתנו; העיר זכתה למידה של קידמה רק הודות לכובשים הזרים, שמתוכם התבלטו האיטלקים כמספרם ובהשפעתם על היזמה הפרטית והכספית.²

קאצ'יה, לעומתו, משרטט תמונה שונה. הוא כותב:

המדיניות והשיטה של המינהל התורכי הקולוניאלי היו נושא למחלוקת. אולם מרבית החוקרים מסכימים על כך שבמשך תקופה זו הרי תורכיה, שהשיגה הכרה של הכוחות האירופיים בשליטתה בטריפוליטאניה ובקירינאיקה, הקדישה מאמצים לא רק לייסוד ולשיפור הדרגתי של מערכת השלטון המקומי, אלא גם לשיפור התנאים הכלכליים של שני מחוזות אלו.³

התיאור העולה מדברי הכהן תואם את דעתו זו של קאצ'יה.

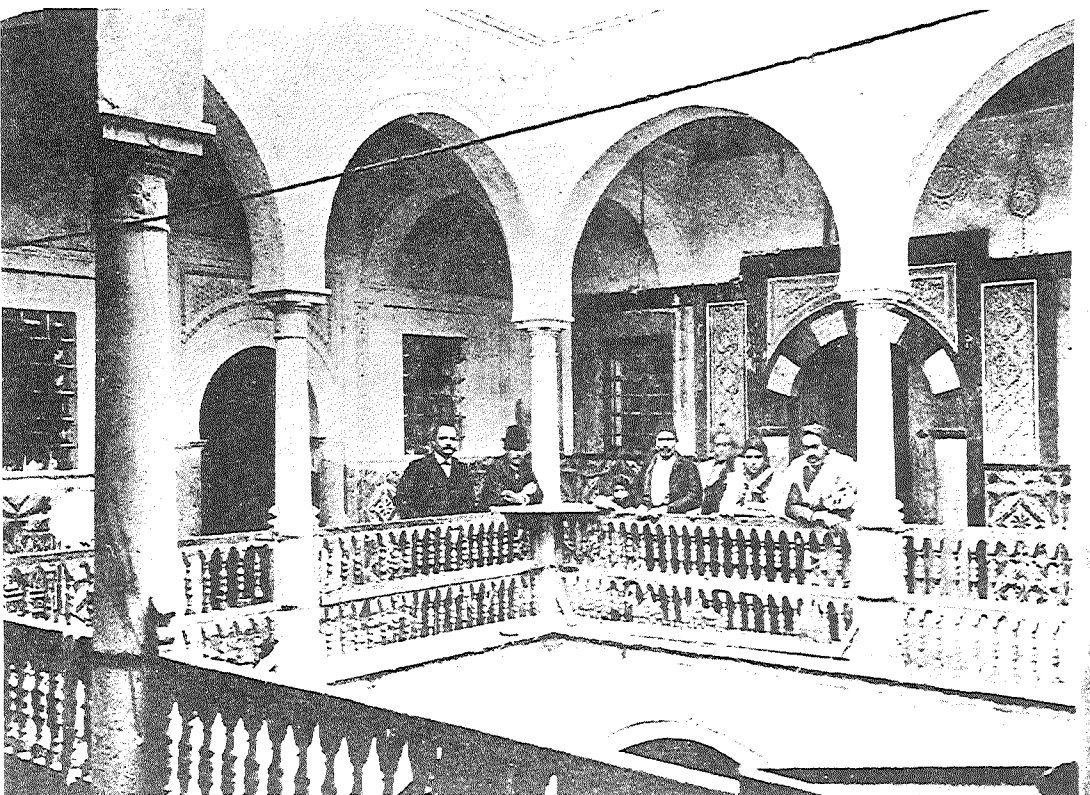
במשך שתי עשרות שנים לאחר שכבשו התורכים את טריפולי, עסקו המושלים בדכוי מרידות בפנים הארץ. המרד הבולט ביותר הונהג בידי מנהיג שבטי בשם גומא, שבסיסו היה בג'בל נפוסה. מותו בשנת 1858 סימל את תחילת השקט בפנים טריפוליטאניה.

ממחצית המאה ה-19, בתקופת התנט'ימאת באימפריה העות'מאנית, נעשו מאמצים לרפורמות כלכליות ולפיתוח כלכלי בעיר טריפולי. הפאשות התורכיים שלטו לרוב במשך תקופות קצרות ורק מעטים מהם האריכו ככהונתם והכניסו שיפורים מוניציפאליים ואחרים. בין השיפורים שהונהגו: פתיחת קו־אוניות לצרכי הדואר, הנחת קווי־טלגראף, פיתוח רשת המים, הארת הרחובות ושיפור האמצעים הסאניטאריים.

2 Ettore Rossi, Tripoli, in the *Encyclopaedia of Islam*, first edition, Vol. 4, pp. 814-818

3 A.J. Cachia, *Libya Under the Second Ottoman Occupation (1835-1911)*, Tripoli

1945, p. 74

בית משפחת נחום בטריפולי (מאוסף זינג נעים, לונדון)

חידושים אלה זכו לפעמים להסכמה מיידית של האוכלוסיה המקומית; אבל זו, במיוחד כאשר נדרשה התערבותה הפעילה, לא תמיד היתה שלמה עם יזמות חיצונית. הכהן מציין כי בשנת 1903 (או 1904) נעשה נסיון להכניס שכלולים בשיטת החריש, באמצעות חריש מכאני, אולם אלו נדחו על-ידי האיכרים.⁴ קבלת החידושים המינהליים היתה בעייתית עוד יותר.

4 מרדכי הכהן, הגיד מרדכי — קורות לוב ויהודיה, יישוביהם ומנהגיהם. ההדיר הרווי גולדברג. ירושלים תשל"ט, עמ' 41.

חוקרים רבים מציינים, כי טריפולי היתה פריפריאלית לענייניה המרכזיים של האימפריה. אפשר שראייה זו מוגזמת, מכל מקום אין להבין את המאורעות שהתרחשו בה בלי להתייחס להתפתחויות הכלליות באימפריה. נראה שמספר מושלים, בהם חלק מהתקפים שביניהם, נשלחו לטריפולי כאל 'גלות מכובדת'. אולם שינויים במרכז הכוח בבירה היו עשויים להחזיר את הגולים אל תפקידים מרכזיים ומכובדים יותר. אמנם ההתרחשויות בטריפולי השפעתן על הנעשה במרכז האימפריה היתה מועטת, אך נראה כי איוש משרות השלטון בטריפולי שיקף את השינויים הפוליטיים והחברתיים שאפיינו את שאר חלקי הקיסרות באותה תקופה. גם נראה מתיאורי הכהן, שחלק מהמושלים הנהיגו במרץ רפורמות, במיוחד להגדלת המסים והגברת הגיוס לצבא, שתכליתן היתה להרשים את הממונים עליהם ועל-ידי כך לזכות במשרות מרכזיות יותר. ראוי להעיר, כי לפי קאצ'יה, כל ההוצאות המינהליות של מחוז טריפוליטאניה כוסו על-ידי המסים המקומיים, והמחוז אף הכניס כספים לאוצר האימפריה.⁵

הקהילה היהודית בטריפולי

א. משפט

מדיניות המיסוי השפיעה ישירות על הקהילה היהודית בטריפולי, ונראה כי זו היוותה גורם שכל מושל היה חייב להתחשב בו. היהודים מנו חמישית עד שליש מאוכלוסי העיר, בהם רבים מהסוחרים העשירים והפעילים בתוכה. נוסף לכך, מדיניות הרפורמה שהוכתבה מאיסטאנבול, שחייבה ראייה חדשה של 'בני-החסות', והתקנות החדשות בדבר הסטאטוס של היהודים זימנו להם אפשרויות למעורבות חברתית אשר קודם לכן היו חסומות בפניהם. תקופת השלטון העות'מאני היתה מלווה איפוא בשינויים רבי-חשיבות בקהילה היהודית. מרדכי הכהן היה צופה ומשתתף פעיל כאחד בהתפתחויות אלו, ותיאוריו הם שילוב מעניין של ריחוק ומעורבות במאורעות. סימן 47 בהגיד מרדכי, שבו מתחיל דיונו בקהילה היהודית בתקופה העות'מאנית, פותח במלים אלה:

מאז באה לה טריפולי תחת חסות תוגרמה הוחלו היהודים להתנער מעפר שפלותם, יען התוגרמים אשר הממשלה בידם אין להם על היהודים השנאה העזה כעבריים.

בפרקים הבאים הוא מצייין מספר מאורעות המעידים בבירור על שיפור במצב היהודים ובסטאטוס שלהם. עם זאת הכהן עצמו היה מתנגד פעיל למספר רפורמות, במיוחד לנסיון לכפות שרות צבאי על היהודים כמו על שאר אזרחי טריפולי. אחד הנושאים האחרים שהכהן הדגיש הוא תרומתם של היהודים לרווחתה של העיר. ככך בא לידי

ביטוי אחד היסודות בתפיסת-עולמו, היותו שוחר השכלה ומצפה שהיא תגשר על-פני העוינות בין הבריות.

האירוע הראשון בתקופה זו המתואר בספר חל בתקופת שלטונו של אמין פאשא (1842-1847). המדובר בר' יעקב מימון, ראש-הקהילה, שהיה דמות מרכזית בעיצוב הארגון של הקהילה היהודית בשליש השני של המאה ה-19. לפי המסופר עברו יהודים רבים מטריפולי לאי ג'רבה בעת המרד נגד יוסף פאשא (1832). ביניהם היה ר' מימון, שעסק בג'רבה בצרכי קהילת המהגרים מטריפולי, וגם כאשר חזרו לעירם הוא הוסיף לפעול בכמה תחומים של החיים הקהילתיים. הכהן מתאר את ר' מימון ואת יחסיו עם השלטונות בסגנון חי, אפילו פולקלורי במקצת, אך אין לומר שתיאורו משולל יסוד היסטורי. הספר מספר כיצד קיבל מוחמד אמין פאשא תלונה נגד ראש הקהילה היהודית, דוד צרור, שהשתמש בסמכותו נגד יריביו האישיים. כששמע זאת, שאל הפאשא: 'הבכל טריפולי אין מצוי איש יהודי למדן? מדוע לא יבחרו באיש למדן בקי בענייני הדת, יען מלת חכם באשי (ראש הרבנים) אינה הולמת איש פשוט'. היהודים סיפרו לפאשא על ר' מימון, ומייד מינהו המושל לראש-הקהילה.

ב-1846 הובא עניין לבית-המשפט: נוצרי תבע מסוחר מוסלמי כסף רב. הנוצרי הציג מסמכים וחשבונות, בעוד המוסלמי, שלא היה בקי בניהול חשבונות בכתב, הציג את חשבונותיו בעל-פה. טיעוני המוסלמי נדחו ואמין פאשא ופקידיו הכריעו לטובת הנוצרי. ר' יעקב, שהמושל הזמינו להשתתף פעמיים בשבוע בישיבות בית-המשפט הממשלתי, התבונן בנעשה ומצא תקדים בפסקי-הלכה רבניים המורים כי הנתבע המוסלמי זכאי בדין. הוא הציג את טיעוניו, והמושל נשתכנע. קרע את פסקי-דינו הראשון וציווה לזכות את המוסלמי. בעקבות פרשה זו הגדיל הפאשא את סמכויות ר' יעקב כראש-הקהילה. הוא גם פנה לאיסטאנבול בבקשה 'לתת מקום כסא כבוד בלשכת המשפט כשאר השרים' להחכם באשי. כאשר נתקבלה התשובה החיובית מאיסטאנבול, בש' 1847, כבר נפטר ר' יעקב. פרשה זו, על אף הגוון הפולקלורי הנלווה לה בספר, מלמדת כי היהודים נהנו משיפוטו של מושל הוגן, ואף תרמו לחיי-הציבור של העיר בכך שסייעו בעשיית צדק.⁶

מאורע אחר הקשור בבית-דין, שהכהן מזכירו בקיצור, אירע בימי שלטונו של מחמד נדים פאשא (1860-1867), שכונן, כנראה בהתאם לתקנות המחוזות, שלושה סוגים שונים של בתי-דין: לנפשות, לקנסות ולמסחר. ככל אחד מכתבי-הדין מונה 'גם יהודי אחד סגן עם עדת הדיינים' שקיבל את משכורתו מהממשלה, כיתר השופטים.⁷ אותו פאשא גם פתח שער חדש בחומה המערבית של העיר, פעולה שהיהודים קיבלוה בכרכה ואף תרמו לה מהונם, כי היא פתחה דרך ישירה מהרובע היהודי לבית-הקברות. קודם לכן נאלצו הלויים של יהודים לעבור דרך ארוכה בתוך שכונות המוסלמים, שבהן היו היהודים נתונים לפגיעות גופניות ומילוליות.⁸

6 הגיד מרדכי, סימן 47, עמ' 148-151.

7 שם, סימן 53, עמ' 158. 8 שם, סימן 50, עמ' 154.

ב. ראש עיר רוּדני

אחד המאורעות שבו תרמו היהודים לרווחת האוכלוסים המוסלמים בעיר ועם זאת לרווחתם הם, היה פרשת עלי אלקרקני. היה זה טריפוליטני עשיר ובעל-השפעה, שכינה במישרת שיך-אל-בלד ונהג לרדות באזרחים כדי לקדם את האינטרסים שלו. כותב עליו נכטיגל, שביקר בעיר בשנת 1869:

במשך שנים הוא שדר וניצל את העיר הענייה, והיה האדם העשיר ובעל הכוח הרב ביותר הארץ. היו לו אין-ספור בתים, והוא נהג לשלוח מתנות רבות-ערך לשליטים באיסטאנבול. כולם התפלשו בעפר רגליו. האזרחים פחדו ממנו ושנאו אותו. כל הפקידים היו נושאי-דברו וחלק מהמסים שגבה נשאר בידיו. המושל היה כלי-משחק בידיו, והאנשים החשובים באיסטאנבול היו 'ידידיו היקרים'.

הכהן מספר על אלקרקני וחלקו ברצח של יהודי בשם שאול רכאח, שהיה מועסק אצלו ולימים סר חנו בעיניו. לפי הכהן, גרם אלקרקני לרציחת רכאח, אך כשיך-אל-בלד שתפקידו לחקור מקרי רצח, הוא לא עשה כל מאמץ לגילוי הרוצח ואפילו לא גבה עדויות. היהודים מצאו עקבות-דם המוליכים מבית הנרצח לבית אחד מפקידי אלקרקני, אך העדויות שבידיהם לא היה בהן כדי להרשיע במשפט. אז פנו היהודים ל'אליאנס' בפאריס ולסניפו באיסטאנבול (הוועד המקומי של 'אליאנס' נוסד בטריפולי ב-1866). בעקבות לחץ של 'אליאנס' נקרא אלקרקני לאיסטאנבול.

אזכור למאורע זה מצוי בבוליטינים של 'אליאנס' בין השנים 1870-1873. מאחר שלא היה אפשר להרשיע את אלקרקני בבית-הדין, נאסר עליו לחזור לטריפולי. נסיונותיו להיחלץ ממצבו בעזרת שוחד עלו בתוהו, לפי הכהן, ולאחר מספר שנים הוא מת בגלות. פעולות היהודים זכו לאישור האוכלוסים המוסלמים והם 'נתנו אושר להכניח ולהשר קאמונדו לאמור, הידד להם כי דבריהם נשמעים אפילו נגד השר עלי אפנדי אלקרקני'.¹⁰

כאן שוב מתגלים היהודים כתורמים לרווחתה של האוכלוסיה כולה, שסבלה מעולו של העריץ לא פחות מהיהודים.

ג. התערבות חיצונית לטובת היהודים

פרשה זו מאירה צד אחר בשיפור מעמדם של היהודים, ההתערבות של ממשלות זרות לטובתם. פרשת אלקרקני לא היתה המקרה הראשון שבו ביקשו היהודים עזרה מבחוץ. עדויות אחרות לבקשת עזרה כזו מוזכרות בבוליטינים של 'אליאנס' מ-1862. ממקרים דומים בארצות אחרות ידוע כי תמיכה של גורמים אירופיים בזכויות היהודים

G. Nachtigal, *Sahara and Sudan*, Vol. I: *Tripoli and Fezzan*. Translated by A.G.B. Fisher and H.J. Fisher. London 1971, p. 27

10 הגיד מרדכי, סימן 51, עמ' 155-156.

11 *Bulletin d'Alliance Israelite Universelle*

גרמה לעתים לטריז בין הקהילות היהודיות למוסלמיות. אולם אין אנו יודעים אם התערבות זו היתה הגורם העיקרי בעיצוב היחסים בין שתי הקהילות בטריפולי. הכהן, לא ציין בשום מקום בספרו כי עניין זה עורר התנגדות מצד המוסלמים ליהודים. בספר גם מתוארת באריכות תקרית שאירעה בכנגאזי בשנת 1862, כאשר תת־קונסולים של צרפת ושל בריטניה התעלמו מפנייתם של נתיניהם היהודים לשחררם ממעצר לא־צודק.¹² מכאן שהכהן אינו גורס כי בכל מקרה זכו היהודים ליחס הוגן בזכות קשריהם עם מעצמות אירופיות.

נקודה זו מודגשת בתיאור שלטונו של אחמד ראצם פאשא, שהתנגד להענקת אזרחות איטלקית למשפחה יהודית בשם חסאן (בשנת 1882). התנגדותו, מסביר הכהן, לא נבעה מ'שנאתו את היהודים, רק מאהבתו בעותמניא ושנאתו בממשלות הנכר'. והמחבר מוסיף, כי בעיני המושל 'כל מין האנושי נחני עותמניא שווים לפניו'. ראוי להעיר, שהן הפאשא והן הכהן ראו ביהודים אזרחים עות'מאניים, מבלי שיהדותם תשפיע על תפיסה זו.¹³

ד. התנגדות משותפת לחוקים חדשים

האינטרס המשותף של היהודים והמוסלמים בטריפולי מצא את ביטויו הבולט ביותר בשלטו התורכים הצעירים, כאשר השלטונות ניסו לאכוף חוק הקובע, שהמדינה נעשית אפוטרופוס על נכסיו של נפטר שילדיו מתחת לגיל 20. המוסלמים ראו בחוק הפרה של כללי־ההורשה המסורתיים. נראה שהממשלה ניסתה להחרים אדמתו של אדם שמת ערירי ולמנוע את העברתה לאחיו או ליורשים אחרים. פקידי־הממשלה החלו ברישום נכסי התושבים שמתו, למרות התנגדות עזה לכך מצד התושבים. פרנסי טריפולי נחלקו בדעותיהם בדבר התגובה לחוק. חלק תמך במרד נגד התורכים, חלק אחר הציע להזמין את בריטניה להשתלט על המדינה, והיו שהעלו הצעות אחרות. בינתיים, במאי 1910, נפטר עשיר יהודי ערירי בשם עטיא סעדאן, ופקידי־הממשל באו לביתו לרשום את נכסיו. אך היהודים התארגנו ומנעו, פיסית, מהפקידים להיכנס לבית. אורגנה שכיתת מסחר ותעשייה, ובעלי־המלאכה והסוחרים, רובם ככולם יהודים, יצאו לרחובות. המוסלמים הצטרפו להפגנה. כאשר קרבו המפגינים לבית המושל, הוא הסכים לקבל לשיחה את נציגיהם, יהודים ומוסלמים. על הודעתם למושל כי הם תמימי־דעים בהתנגדותם לחוקי־הירושה החדשים, התקפם הפאשא בשאלה: 'הלא מצווה מבוארת בספר הקוראן הקדוש כי חובה להעמיד אפוטרופוס על נכסי תומים קטנים' (סורה 5, 6). הכהן, שהשתתף בפגישה, הגיב בזריזות:

בספר הקוראן הקדוש צווה להעמיד אפוטרופוס רק ליתומים קטנים, לא לזקנים. הנה היהודי סעדאן עטיא אשר מת... יורשיו אחיו גדולים בשנים ומה להם לפקידים לחתום בעד ירושת הזקנים.

13 שם, סימן 58, עמ' 169.

12 הגיד מרדכי, סימן 110, הערה 90, עמ' 332-334.

הפאשא פנה לאיסטאנבול בשאלה כיצד לנהוג ונענה, כי העניין יועבר למועצת-העיר. ברוב-דעות דחתה המועצה את החוק.¹⁴

ה. סיכום

בדוגמאות שהזכרנו מבליט הכהן את שיתוף-הפעולה בין היהודים לשאר חלקי-האוכלוסיה ואת תפיסתו כי אין ניגוד-אינטרסים ביניהם. היהודים לא זו בלבד שהם אזרחים ככל האחרים, אלא מצויינים הם בשקידתם על טובת העיר בתחומים שונים. לא מצאנו בכתבי הכהן תיאור שיטתי על מקומם האידיאלי של היהודים בחברה הטריפוליטנית. אולם משפטים ספורים מרמזים על גישתו. כך, למשל, הוא מדבר על 'חופש הדת' ומנגיד את הזמנים המודרניים עם 'ימי-הביניים' שאופיינו בשנאה דתית. הוא משבח את האיטלקים על ש'הרחיבו את תחום החופש' בפרק העוסק בפילתרו של מסדר העיסאוויים. קודם לכן, יהודי או נוצרי נאסר עליהם לצאת מבתם בזמן המוליד של מוחמד, כאשר העיסאוויים היו עסוקים בחגיגותיהם הפרועות. בעקבות הלחץ האיטלקי פחתה השפעת העיסאוויים, ולא-מוסלמים הורשו לנהל את ענייני-היום-יום שלהם בעת החג ללא הפרעה. הכהן משבח במפורש את האיטלקים על כך. עם זאת, כאמור, אין הכהן מייחס את קידום חופש-הדת לאירופים בלבד, והוא מציין את הגינותם של הפאשות התורכיים, שהיו 'רחוקים משנאה דתית'.

במכתביו לעתונות העברית באנגליה (1908) הוא מוסר על מספר דוגמאות של מינהל הוגן ומשבחן.¹⁵ בספר 'הגיד מרדכי' הוא מתאר כיצד חיילים יהודיים בצבא התורכים הצעירים לא אולצו לאכול מזון בלתי-כשר וקיבלו חופשות בחגים היהודיים. הוא גם אינו נמנע מלתאר מקרים שבהם הפלו האיטלקים את היהודים לרעה: לדוגמה, כאשר קראו היהודים להחרים את באנקו דירומא (נוסד ב-1907) על שחייב את כל עובדיו לעבוד בשבת. בדומה לכך, ובריחוק האופייני לו, הוא מדווח על רפיון-הידיים שאחזו ביהודים ב-1911, כאשר גילו כי הכובשים האיטלקים החלו לטפח את האוכלוסיה המוסלמית על חשבונם.

חופש הדת אינו דומה למושג המערבי של 'חופש המצפון הדתי' בעיני הכהן, הרואה את היחיד היהודי (ואולי גם המוסלמי) כחלק בלתי-נפרד מקהילה דתית. הכופה את פיקוחה על התנהגותם הדתית של חבריה. כך לדוגמה, בברכו על הסמכויות שניתנו לחכם באשי, ר' יעקב מימון, הוא מספר כי הרב היה יכול להחרים יהודי תוניסאי בעל אזרחות צרפתית שבא לטריפולי וחילל מצוות בפומבי. אדם זה התלונן לפני הקונסול הצרפתי באמרו: 'חופש הדרור פרץ בקצות תבל, ואיך ר' יעקב מימון הכלים אותי בשבט פיו, הטיל על היהודים לבלתי ידברו עמי בעבור אשמות המסורים ביני לבין שמים?' אך ר' יעקב הצליח לשכנע את הקונסול בצידקת שיפוטו, והקונסול לא התערב בשיפוטו. נראה כי הכהן סבר, שאפשר לשלב חופש דתי במובן של אי-הפליה לרעה של מיעוט דתי עם הכרה בסמכות הקהילה על חבריה.

14 שם, סימן 65, עמ' 183-185.

15 היהודי (לונדון), יב, 1908: 12 במארכ, עמ' 4; 27 באוגוסט, עמ' 3.